

UDK 929Kralj, B.
267-053.6(497.5)“19”
Izvorni znanstveni rad
Priljeno: 10.10.2013.
Prihvaćeno za objavljivanje: 20. 12. 2013.

»PA, MORA I TO BITI!« – »SVEUČILIŠTARKA« I PRVA »DOMAGOJKA« BOŽENA KRALJ

Tihana LUETIĆ, Zagreb

U tekstu se govori o studentskim danima jedne od pripadnica prvih generacija studentica koje su upisale Kraljevsko sveučilište Franje Josipa I. u Zagrebu Božene Kralj, udane Deželić, kasnije članice ženske sekcije Hrvatskoga katoličkog seniorata. Studentica slavistike na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, bila je prva djevojka stipendistica tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti na Sveučilištu u Moskvi, gdje odlazi na specijalizaciju, te izvanredno studira na Imperatorskom moskovskom univerzitetu u vrijeme dok u Rusiji djevojkama nije bio dozvoljen studij (1912./1913.). Još jedna od barijera koju je probila bila je i članstvo u Hrvatskome katoličkom akademskom društvu Domagoj 1911. godine, u kojem je bila prva primljena ženska članica. Zapisi o njezinu studiranju zapravo otkrivaju niz podataka o životu djevojaka u akademskom svijetu početkom 20. stoljeća, o društvenom životu katoličke mladeži ali i o predrasudama okoline s kojima se susretala.

KLJUČNE RIJEČI: Božena Kralj, Deželići, 20. st., HKAD »Domagoj«, visoko obrazovanje, ženska povijest.

O životu Božene Kralj, poznatije pod prezimenom svojeg supruga Velimira Deželića mlađeg, u znanstvenoj se historiografiji zna vrlo malo. Njezino se ime spominje u enciklopedijsko-leksikonskim natuknicama,¹ i knjizi posvećenoj Velimiru Deželiću starijem.² Njezina karijera gimnazijske profesorice, novinarka i urednice u nekolicini domaćih časopisa u međuratnom razdoblju, kao i djelovanje u ženskoj sekciji Katoličkog seniorata,

¹ *Hrvatska enciklopedija*, sv. 4, Zagreb, 1942., str. 116; Nevenka JEDNAČAK, »Deželić, Božena, rod. Kralj«, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3, Zagreb, 1993., str. 358.

² Đuro DEŽELIĆ, Dora SEČIĆ, Milovan PETKOVIĆ, *Dr. Velimir Deželić stariji (1864.–1941.)*, Zagreb, 2002., str. 53, bilj. 41.

nisu pobudili poseban znanstveni interes. Ipak, bitke koje je izvojevala u svojim studentskim danima govore o stepenicama koje su djevojke njezine generacije morale prijeći ukoliko su htjele postići najviši stupanj akademskog obrazovanja i biti aktivan dio društva kojemu su idejno pripadale. U ovom slučaju riječ je o katoličkom krugu mladih iz kojih izrasta Hrvatski katolički seniorat.

Iako se čini kako njezin život odgovara stereotipu intelektualke zagrebačkog građanskog miljea u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, i naoko ne pobuđuje značajniju pažnju, ipak njezino djelovanje je, počevši već od razdoblja školovanja, po mnogo čemu zanimljivo i neobično, pa mogli bismo reći i pionirsko. U ovom radu pažnja će biti posvećena upravo njezinim studentskim danima i katoličkom društvu kojemu je pripadala.

Pitanje visokoškolske naobrazbe za žene u Hrvatskoj dosad je obrađivano,³ međutim prirodno se nametalo pitanje o budućnosti djevojaka koje su probile tu prvu barijeru ulaska u akademski svijet.⁴ Osim pitanja njihove profesionalne budućnosti, koje ostaje kao otvorena tema nekog budućeg istraživanja, gotovo potpuno neistraženo pitanje jest iskustvo tih prvih studentica na sveučilištu. Dosadašnje obavljene statistike i svi kvantificirani podaci važan su korak u istraživanju povijesti visokoškolske naobrazbe za djevojke, međutim rijetko se nailazi na izvore koji bi barem donekle osvijetlili njihovu realnost u sveučilišnom svijetu, ne samo na studiju, već u studentskom društvenom životu, u ovom slučaju u krugu katoličke mladeži u Zagrebu početkom 20. stoljeća. Zapisi Božene Kralj i memoari njezina budućeg supruga Velimira Deželića, sina, otkrivaju barem konture odgovora na ta pitanja.

Memoarski zapisi kršćanskog književnika, kulturnog i političkog djelatnika Velimira Deželića mlađeg, kasnije Boženina supruga, istaknutog člana »Domagoja« i potom seniora Hrvatskoga katoličkog pokreta, pod naslovom *Kakvi smo bili? Zapisi mojoj unučadi*, knjiga I i II, objavljeni 2011. godine u izdanju Družbe »Braća Hrvatskog Zmaja«, obuhvaćaju razdoblje od 1827. do 1953. godine, a nastali su u razdoblju šezdesetih godina 20. stoljeća. Prebogat su izvor podataka o različitim temama, a u ovom radu posebice izdva-

---

³ Od novije domaće literature o pitanju srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja za djevojke u Hrvatskoj vidi: Meghan HAYS, »Valjane majke i blage kćeri – Odgoj i izobrazba žena u nacionalnom duhu u Hrvatskoj 19. stoljeća«, *Otium*, vol. 4, br. 1–2, Zagreb, 1996., str. 85–95; Dinko ŽUPAN, »Uzor djevojke: obrazovanje žena u Banskoj Hrvatskoj tijekom druge polovine 19. st.«, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 33, br. 2, Zagreb, 2001., str. 436–452; Tihana LUETIĆ, »Prve studentice Mudroslovnog fakulteta Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu«, *Povijesni prilozi*, sv. 22, Zagreb, 2002., str. 167–208; Ida OGRAJŠEK GORENJAK, »On uči, ona pogađa, on se sjeća, ona prorokuje – pitanje obrazovanja žena u sjevernoj Hrvatskoj krajem 19. stoljeća«, *Žene u Hrvatskoj – Ženska i kulturna povijest*, prir. Andrea Feldman, Zagreb, 2004., str. 157–179; Dinko ŽUPAN, »Viša djevojačka škola u Osijeku (1882.–1900.)«, *Scrinia Slavonica*, god. 5, br. 1, Slavonski Brod, 2005., str. 366–383; Ida OGRAJŠEK GORENJAK, »Otvaranje ženskog lica u Zagrebu«, *Povijest u nastavi*, god. 4, br. 8 (2), Zagreb, 2006., str. 147–176; Tihana LUETIĆ, »Počeci visokoškolskog obrazovanja za žene u Hrvatskoj i usporedba sa stanjem u susjednim zemljama«, *Historijski zbornik*, god. LIX, 2006., str. 61–68.

⁴ I onodobno okruženje pitalo se o smislu ženskog studiranja te bi i iz te perspektive bilo zanimljivo promotriti životni put Božene Kralj, kao svojevrsni *case study*, s obzirom da se radilo o sličnom profesionalnom putu za većinu njezinih kolegica sa studija. Već prema letimičnom pogledu na matice zaposlenica najprije ženskog lica, a potom Prve i Druge ženske realne gimnazije u Zagrebu, vidi se da su gotovo sve diplomantice tih predratnih generacija s Filozofskog fakulteta u Zagrebu bile zaposlene kao profesorice na tim institucijama (Državni arhiv Zagreb, fond br. 23507 – Prva ženska realna gimnazija u Zagrebu, br. 24389 i 23570 – Druga ženska realna gimnazija u Zagrebu).

jamo one vezane uz kontakte s Boženom Kralj i razdoblje njezina studija, dok su oboje pripadali istom krugu katoličke mladeži u Zagrebu okupljene oko akademskog društva »Domagoja«. Velimir Deželić, uz opise atmosfere u »Domagoju«, veze i odnose čitava katoličkog kruga mladih s kojim je Božena bila u kontaktu, donosi, između ostalog, i prijepise pisama upućenih njemu u vremenu njezina studija u Moskvi.⁵ Pisma su najvećim dijelom bez oznake nadnevka, ali ih se prema ostalim dokumentima može okvirno datirati. Iako Velimir Deželić memoare piše ponekad literarno, ponekad potpuno znanstveno, priređivači su ih objavili u gotovo izvornom obliku, uz poštivanje originala i njihovo je korištenje kao povijesnog vrela svakako nužno u potrazi za podacima o Boženi Kralj.⁶ Podatke o studentskim danima Božene Kralj pružaju i službeni dokumenti u Arhivu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Riječ je o upisnim listovima, *nacionalima*, koje je Božena Kralj kao studentica morala ispunjavati na početku svake akademske godine sa svim osobnim podacima te podacima o studiju, tj. upisanim kolegijima i profesorima kod kojih je slušala predavanja. Oni se čuvaju uvezani u knjigama Imenika redovnih studenata.⁷ Podatci o njezinu završnom profesorskom ispitu nalaze se u Hrvatskom državnom arhivu, u fondu *Filozofski fakultet u Zagrebu. Ispitna komisija za polaganje stručnih ispita za zvanje profesora srednjih škola*.⁸ Svi dokumenti vezani uz njezin odlazak u Moskvu, odnosno primanje stipendije koju joj je dodijelio JAZU za studij u Rusiji, čuvaju se u Arhivu HAZU-a.⁹ Daljnja potraga za podacima o Boženi Kralj vodila je do građe koja se čuva u korpusu ostavštine obitelji Deželić u Državnom arhivu u Zagrebu¹⁰ i Hrvatskom državnom arhivu¹¹ te naposljetku do fonda ustanove u kojoj je Božena Kralj bila dugogodišnja djelatnica, Druge ženske realne gimnazije u Zagrebu (Državni arhiv u Zagrebu).¹² Kasniji životni put, kojemu bi također vrijedilo posvetiti znanstvenu pažnju, dijelila je s mnogo poznatijim suprugom, političarom, kulturnim i javim djelatnikom Velimirom Deželićem mlađim, iako Božena Kralj nije živjela kao njegova sjena. Štoviše, u mnogo čemu oboje su, uz svakodnevne profesionalne i obiteljske poslove, živjeli aktivnim javnim životom, koji je, prije svega, bio utemeljen na katoličkim osnovama.¹³ U ovom radu, međutim, osvrnut

⁵ Pisma su najvećim dijelom bez oznake nadnevka, ali ih se prema ostalim dokumentima može okvirno datirati.

⁶ Raniji period memoara pripada građi koju je ostavio Velimir Deželić stariji, a koju je obradio njegov sin, dok je razdoblje od 1909. do 1953. osobno napisao Velimir Deželić mlađi. Prva knjiga obuhvaća razdoblje od 1827. do 1914., a druga od 1914. do 1953. godine. Podatci o Boženi Kralj nalaze se u obje knjige, s time da se sjećanja vezana uz njezino studentsko razdoblje nalaze u prvoj knjizi. Štoviše, čitavo poglavlje posvećeno je upravo njoj, »Sveta Rusija« (str. 672–679), dok se u poglavlju »Žensko pitanje« (str. 648–658) opširno osvrće na položaj žena u katoličkoj sredini te na pitanje ulaska Božene Kralj u društvo »Domagoj«.

⁷ Arhiv Filozofskog fakulteta, fond: *Imenici redovitih slušatelja mudroslovnoga fakulteta* (dalje: AFF, *Imenici*).

⁸ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), fond: 502, *Filozofski fakultet u Zagrebu. Ispitna komisija za polaganje stručnih ispita za zvanje profesora srednjih škola*.

⁹ U Arhivu HAZU riječ je o fondu *Registratura Akademije* (dalje: AHZU-R).

¹⁰ Dalje u tekstu: DAZ, *Ostavština obitelji Deželić*, br. fonda 823.

¹¹ Dalje u tekstu: HDA, fond: obitelj Deželić, br. 1964. Tu je riječ o građi koja je bila u posjedu članova obitelji Deželić, a koju su dr. sc. Dora Sečić i dr. sc. Đuro Deželić 2007. godine darovali Hrvatskome državnom arhivu. D. Sečić, unuka Velimira Deželića starijeg, građu je uredila i sastavila *Popis arhivskog gradiva*.

¹² Dalje u tekstu: DAZ, sign. 23570.

¹³ Građa u fondu: *Obitelj Deželić*, u Hrvatskom državnom arhivu pruža obilje podataka za takvu vrstu istraživanja. Osim toga, Božena Kralj (ud. Deželić), u periodu nakon završetka studija, objavljivala je u nizu publikacija, od kojih je neke i uređivala. Teme o kojima je pisala bile su vezane uz žensko pitanje, obitelj,

ćemo se samo na period njezinih studentskih dana u Zagrebu te posebice u Moskvi, kao i na ulazak u Hrvatsko katoličko akademsko društvo »Domagoj«, čija je bila prva članica.

***

Ukratko ćemo se dotaknuti atmosfere u kojoj su studirale prve studentice Zagrebačkog sveučilišta i predrasuda koje je okolina gajila prema njima, makar samo prema Deželićevim sjećanjima na vrijeme Boženina studiranja, s obzirom da to nije izravna tema rada. Za artikuliranje svojeg stava o prvim studenticama, krugovi građanske elite, kako piše Deželić, koristili su se izrazom »učene žene«, prema Molièrovoj komediji. Negativu konotaciju upotrebljavali su ne samo konzervativniji katolički krugovi nego i ženske pripadnice otmjenih zagrebačkih građanskih krugova (»I kakvi su to roditelji i majke, koji dopuštaju da im kćeri to postaju?«), kao i mlađe, manje darovite ili ambiciozne djevojke. Studentice su se zamišljale kao »slobodarke; engleske sufražetke, koje prave ekscese da postignu ženska prava; kao francuske petrolejke iz Pariške komune; ruske anarhistkinje i nihilistice.«¹⁴ Sam Velimir Deželić mlađi nije dijelio takve stavove ali u trenutku kada piše svoje memoare ipak osjeća dužnost pojasniti svojoj unučadi, kojima su oni bili namijenjeni, zašto tako detaljna »stručna« pisma piše svojoj tadašnjoj djevojci Boženi Kralj, detaljno joj obrazlažući sve diskusije koje su se vodile u krugu mladih kršćanskih aktivista za vrijeme studija u Münchenu i posebno opisujući sve omladinske organizacije koje su tamo postojale – zato jer je ona bila »učeno žensko«, kako su u to vrijeme gospođe građanskog kruga, pa čak i kongreganistice, nazivale studentice. Usput rečeno, ističe kako se ona, kao i njezina sestra Marijana, živo zanimala za sve o čemu joj je pisao: one su se za to »uistinu interesirale«¹⁵. Uz zapise u memoarima o visokoobrazovanim djevojkama, kakve su bile Božena Kralj i njezina sestra, svakako valja spomenuti i njegov roman *Feminist*, koji je 1930. godine izdalo »Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima«. U njemu se zrcale pravi stavovi Velimira Deželića mlađeg o pravu i slobodi djevojaka na visoko obrazovanje. Iako je roman izdan znatno kasnije, radnja romana smještena je upravo u godine studentskih dana Božene Kralj, pred Prvi svjetski rat. Glavni junak romana Željko Iličić, student prava, pod svaku cijenu želi pomoći svojoj darovitijoj sestri Ljiljani da položi maturu i upiše se na sveučilište što, unatoč njezinim sposobnostima, okolina nije odobravala. Tu se Iličić (zapravo Deželić) naziva »feministom«, iako nije bio siguran da bi ga »feministkinje priznale feministom«, s obzirom da on ne podrazumijeva da bi žena trebala »polaziti kavane, slobodno hodati s mladićima«, već on taj pojam drži »nečim višim i više ženskim i lijepim«, punijim sadržaja, a pod time misli na slobodu djevojaka na jednake mogućnosti duhovnog i intelektualnog razvoja.¹⁶ Nasuprot

---

položaj žene u društvu, ženske katoličke organizacije te uz pučku umjetnost. Bili su to: časopis *Krijes* (1917. – 1918.), kalendar *Zadrukar* (1918.), *Ženska misao* (1919. – 1921.), *Ženski pokret* (1919. – 1928.), *Obitelj* (1930. – 1932.), *Školske novine* (od 1950. nadalje, pod pseudonimom Božena Ivanovna). Nakladom *Krijesa* a pod njezinim uredništvom izlazila je posebna *Krijesova knjižica* o hrvatskim narodnim ručnim vještinama i njihovoj primjeni. Kao prvi svezak *Krijesovih knjižica* izašla je njezina brošura *Dvanaest zašaraka s posavskih poculica*, Zagreb, 1917.

¹⁴ V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili? Zapisi mojoj unučadi. Život zagrebačke obitelji od 1827. do 1953.*, Zagreb, 2011., str. 657.

¹⁵ *Isto*, str. 741.

¹⁶ Velimir DEŽELIĆ mlađi, *Feminist: roman iz nedavne prošlosti*, Zagreb, 1930., str. 105–106.

njemu, njegov otac, stari odvjetnik Iličić te »novotarije« držao je besmislenima, jer »sve bi ženske sada na univerzu«. Taj čisti »hir i afektacija«, nema neke svrhe, osim »pet godina slatke dangube«, te zaključuje: »Tko bi znao do čega će dovesti to preveliko žensko studiranje i takmičenje žena s muškarcima.«¹⁷ Još oštrija osuda ženske više naobrazbe čula se i u uredu u kojemu je Iličić radio, s predviđanjem kataklizmičke budućnosti u kojoj bi žene bile bolje obrazovane: »I one već jurišaju na viša i najviša mjesta. (...) Ženskinje će se dogurati i do mjesta konceptualnih činovnika i referenata i svakuda, da nas Bog sačuva! A znate li, što će se onda dogoditi? Ženskinje će prestati poštivati muški posao i mušku glavu. One već sada hoće biti ravnopravne i obući hlače, zato bi trebalo sve to zabraniti i ugušiti zarazu u zametku!«¹⁸ Na koncu, možda najbolje sažeti stav građanske sredine o visokoobrazovanim djevojkama, odnosno o štetnosti studija za žene početkom 20. stoljeća iznijela je Silvija Markulin, supruga seniora »Domagoja« dr. Stjepana Markulina: »Obrazovanje djevojaka za učiteljice, to bi još bilo usavršavanje prirodne ženske sposobnosti i korisno kad stupe u brak i zapuste zvanje. Ako se pak ne uda, ona u učiteljskoj službi, da tako rekнем, nadomiruje svoju žensku naklonost materinstva. Ali što će ženama filozofija, prirodopis, fizika, matematika, ako stupe u brak? A sveučilišni studij je preskup i mučan, pa one neće biti voljne napustiti zvanje, pa kakve će onda biti supruge, majke i kućanice?«¹⁹

***

Božena Kralj pripadala je prvim generacijama studentica upisanih na Zagrebačko sveučilište, nakon što je početkom stoljeća, tj. 1901. godine, djevojkama u Hrvatskoj omogućen pristup visokoškolskoj naobrazbi.²⁰ Studij na tadašnjem Mudroslovnom fakultetu upisala je akademske godine 1910./1911. i bila je upisana šest semestara (1910./1911. – 1911./1912. i 1913./1914.), dok je dva semestra (1912./1913.) provela na studiju u Moskvi.²¹ Takvih djevojaka nije bilo mnogo: te godine samo je njih osam upisalo redovan studij u Zagrebu, godinu ranije svega četiri.²² Preduvjet za to pak bilo je polaganje mature na muškoj gimnaziji. Naime, diploma jedine ustanove gimnazijskog tipa za djevojke u Hrvatskoj – one ženskog liceja u Zagrebu koji je završila i Božena Kralj – nije se priznavala kao *ispit zrelosti* koji je bio preduvjet upisa na studij, već su djevojke željne visokoškolske naobrazbe, morale polagati maturu na nekoj od muških gimnazija.²³ Božena Kralj je, završivši osam razreda ženskog liceja²⁴ sa zaključim ispitom u lipnju 1910. godine, maturu položila na zagrebačkoj Kraljevskoj donjogradskoj gimnaziji. Kao *externistica* s liceja po-

¹⁷ Isto, str. 16.

¹⁸ Isto, str. 105.

¹⁹ V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 693.

²⁰ O tome vidi u: T. LUETIĆ, »Prve studentice Mudroslovnog fakulteta kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu«, str. 172–175.

²¹ Njezini *nacionalni* nalaze se u: AFF, *Imenici*, br. 69–70, 72–73, 80–81.

²² Vidi grafikon 1. u: T. LUETIĆ, »Prve studentice...«, 176. Tih još sedam redovno upisanih studentica, Boženinih kolegica na fakultetu na različitim godinama studija bile su: Katica Brozović, Mira Perok, Erna Rosmanith, Ivana Rossi, Katarina Sarapa, Olga Šarinić i Anka Tkalac (vidi popis studentica na str. 199–206).

²³ Vidi opširnije u: I. OGRAJŠEK GORENJAK, »Otvaranje ženskog liceja u Zagrebu«, str. 158, 163, 172–174.

²⁴ Pučku školu završila je u Jastrebarskom 1902. godine te licej upisuje 1902./1903. godine [podatci iz *Osobnika* Božene Deželić, kao zaposlenice Druge ženske realne gimnazije iz razdoblja NDH (DAZ, sign. 23570 – *Personalia*, spis br. 7, dr. Božena Deželić)].

lagala je *ispit zrelosti*, s dopuštenjem Kraljevske zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, te je pred ispitnim povjerenstvom, kojem je predsjedavao dr. Stjepan Bosanac, 1. listopada 1910. godine »proglasa zrelom za polazak sveučilišnih nauka«²⁵. Za vrijeme studija primala je »stipendiju za uboge slušače Mudroslovnog fakulteta« i to svih šest semestara provedenih u Zagrebu,²⁶ dok je za studij u Moskvi dobila stipendiju Zaklade Julija Bubanovića, koju joj je podijelila tadašnja Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, o čemu će kasnije u tekstu biti više riječi.

Studij hrvatskog i latinskog jezika apsolvirala je 1914. godine. Polaganju ispita za profesore srednjih škola pristupila je u veljači 1915. godine uputivši molbu Ravnateljstvu ispitnoga povjerenstva za ispitivanje srednjoškolskoga učiteljstva »da joj se podijele domaće ispitne radnje iz latinskoga i hrvatskoga jezika kao glavnih struka«.²⁷ Ispit se, naime, sastojao od nekoliko radnji te pismenih i usmenih ispita i predispita. Osim filozofsko-pedagoškog predispita, koji je bio obvezatan za sve kandidate, ispit je zahtijevao pisanje domaće i *klauzurne* radnje i polaganje usmenog ispita iz glavnih struka, u njezinu slučaju bili su to hrvatski i latinski, te polaganje stranog jezika, kod nje to je bio njemački.²⁸ Uz to je, prije ispita iz staroklasične filologije, bila dužna položiti i predispit iz staroklasične arheologije. Konačnu ocjenu dobila je u svibnju 1916. godine kada je ispitno povjerenstvo, na čelu s dr. Gjurom Körblerom, zaključilo da se »kandidatkinji priznaje sposobnost da može učiti hrvatski i latinski jezik u svim razredima srednjih škola«²⁹. Uz diplomu srednjoškolske profesorice, Božena je pristupila i polaganju strogih ispita, *rigoroza*. Doktorat je završila obranom disertacije naslova *Participi u Vramčevoj 'Postili'* u studenom 1918. godine i time postigla doktorat filozofije.³⁰ Promovirana je na čast doktora filozofije u lipnju 1919. godine.³¹

²⁵ Prijepis svjedodžbe zrelosti s Kraljevske donjogradske gimnazije u Zagrebu od 1. listopada 1910. nalazi se u *Osobniku*.

²⁶ AFF, *Imenici*, br. 69–70, 72–73, 80–81. Riječ je o stipendiji koja se dijelila iz Zaklade za uboge slušatelje na Kraljevskom sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu, a koju je darom od 10 000 forinti osnovao biskup Strossmayer prigodom otvorenja Sveučilišta. Opširnije vidi u: Tihana LUETIĆ, »Socijalna slika studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1874.–1914.«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, vol. 24, Zagreb, 2006., 218; ISTA, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu (1874–1914): Društveni život, svakodnevnica, kultura, politika*, Zagreb, 2012., str. 96.

²⁷ HDA, fond: 502 *Filozofski fakultet u Zagrebu. Ispitna komisija za polaganje stručnih ispita za zvanje profesora srednjih škola*, dosje Božene Kralj 1915. godine.

²⁸ O konkretnom pripremanju završnih ispita piše Velimir Deželiću: »...moram Vam reći da znam da Vi ne volite ništa slušati o takovim stvarima, da mi je Boranić obećao da će mi seminarsku radnju primiti za profesorsku, ako je preradim upotpunu i dodam drugi dio – frazeologiju. To doduše ne znači još imati radnju ali znači bar imati građu, a to je velika prištednja na vremenu i trudu i još je vjerojatnost tu, da mi je neće odbiti, jer veli da stvarnih pogriješaka nema«. [Pismo Božene Kralj Velimiru Deželiću, Zagreb, 21. IV. 1914. (DAZ, Ostavština obitelji Deželić, br. fonda 823, serija 5.7.3., Korespondencija Velimira Deželića ml., sign. 1513, str. 3)].

²⁹ HDA, fond: 502 *Filozofski fakultet u Zagrebu. Ispitna komisija za polaganje stručnih ispita za zvanje profesora srednjih škola*, dosje Božene Kralj 1915. godine.

³⁰ Dubravka KRITORAC, *Bibliografija doktorskih disertacija 1880–1952*, Zagreb, 1976.; Ivan KURJAK, »Doktorirali na Filozofskom fakultetu«, *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, ur. Stjepan Damjanović, Zagreb, 1998., str. 329.

³¹ Zapis o njezinoj promociji u auli sveučilišta 14. lipnja 1919. godine ostavio je Velimir Deželić stariji, otac njezina budućeg supruga, za kojeg se udala mjesec dana nakon promocije, u srpnju 1919. godine (HDA, fond: obitelj Deželić, br. 1964, kut. 14, omot. 1919.).

U razdoblju između polaganja profesorskog ispita i *rigoroza*, Božena Kralj dobiva svoje prvo zaposlenje. Službovanje počinje kao profesorica Kraljevske ženske realne gimnazije u Zagrebu,³² gdje je primljena u veljači 1917. godine, najprije kao pomoćna učiteljica, a potom kao prava učiteljica i profesorica. U toj je struci ostala do 1947. godine, do svojeg umirovljenja, s time da je od 1925. do 1947. godine radila na Drugoj ženskoj realnoj gimnaziji,³³ koja je iza Drugoga svjetskog rata preimenovanoj u Sedmu gimnaziju.³⁴

***

Jedan od najupečatljivijih momenata studentskih dana Božene Kralj bio je njezin odlazak na jednogodišnji studij slavistike u Moskvu, za što je primila stipendiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti iz Zaklade Julija Bubanovića. Odlazak na studij u inozemstvo, odnosno dopuna znanja kod inozemnih profesora iz studijskih grupa koje su se studirale na matičnom sveučilištu, bila je uobičajena studentska praksa onog vremena te su se ti semestri uračunavali u semestre redovnog studija u Zagrebu. Tako je i niz njezinih kolegica išao na usavršavanje svoje struke po par semestara u inozemstvo, ali većina njih je gostovala na sveučilištima na koja je već bio dozvoljen upis djevojkama na studij.³⁵ Osim toga, u tom trenutku, po svemu sudeći, nitko od njezinih kolega i kolegica iz Zagreba nije studirao u Moskvi.³⁶

³² Ženska realna gimnazija u Zagrebu, zapravo je bila ista ona škola koju je Božena Kralj sama pohađala – privremeni ženski licej. Naime, prema naredbi Vlade iz studenog 1913. godine, određeno se postepeno pretvaranje privremenog ženskog liceja u Zagrebu u Kraljevsku realnu gimnaziju za žensku mladež (*Izveštaj Kraljevske ženske realne gimnazije, priv. Zemalj. Ženskog liceja i s njim spojene vježbaonice u Zagrebu, na koncu školske godine 1916./17.*, Zagreb, 1917., 13. Vidi i: I. OGRAJŠEK GORENJAK, »Otvaranje ženskog liceja u Zagrebu«, str. 164).

³³ Današnja Sedma gimnazija u Križanićevoj ulici.

³⁴ *Izveštaj Kraljevske ženske realne gimnazije*, 25 i 28. Tijek čitava njezina radnog vijeka sa svim kretanjima u službi zabilježen je u *Izjavi o vremenu provedenom u službi*, koju je Božena Kralj ispunila pred svoje umirovljenje (DAZ, sign. 23570 – *Personalia*, spis br. 7, dr. Božena Deželić).

³⁵ Ukupno sedamnaest studentica sa Zagrebačkog sveučilišta provelo je u razdoblju od 1901., od kad im je omogućen redovan studij, do početka Prvoga svjetskog rata, neko vrijeme na studiju u drugim sveučilišnim centrima. Studirale su 1–2 semestra u Beču (njih osam), u Pragu (tri), u Grazu (dvije), u Leipzigu (dvije), u Sofiji (jedna) i u Moskvi Božena Kralj (T. LUETIĆ, »Prve studentice ...«, 193).

³⁶ Prema podatcima iz rada koji se bavi studentima iz slavenskih zemalja na Moskovskom sveučilištu krajem 19. i početkom 20. stoljeća, saznajemo da je od 1906. do 1914. u Moskvi studiralo svega dvanaest studenata iz cijele Austro-Ugarske Monarhije (Viktor GEORGIEVIĆ KARASEV – Ivan IVANOVIĆ KOSTJUŠKO, Luiza IVANOVNA UTKINA, »Ausländische Studenten aus Slawischen Ländern and der Moskauer Universität in der zweiten Hälfte des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts«, *Universitäten und Studenten. Die Bedeutung studentischer Migrationen in Mittel- und Südosteuropa vom 18. bis zum 20. Jahrhundert*, Wegennetz europäischen Geistes II. (ur. Richard Georg PLASCHKA – Karlheinz MACK, Wien, 1987., str. 242). U tekstu, nažalost, nema podataka iz kojih krajeva Monarhije su studenti dolazili ali po svoj prilici, kako ih ni Božena ne spominje, nije bilo nijednog iz hrvatskih zemalja. Naime, kada piše o zavičajima studenata koje susreće na Sveučilištu, spominje samo tri Bugara i dva Srbina koji su joj se došli predstaviti. Bilo je i ideje da osnuju vlastiti klub kao »Slaveni s juga«, poput zavičajnih društava ruskih studenata (*Zemljačestva*), međutim, to se nije realiziralo jer su i Bugari i Srbi napustili Moskvu i, s obzirom na ratno stanje na Balkanu, prijavili se u vojne jedinice u svojim zemljama [Pismo Božene Kralj Velimiru Deželiću, Moskva, studeni 1912., (V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 694)].

Vezano uz odlazak na studij u Moskvu, Božena Kralj prethodno se prijavila i pobijedila na natječaju za stipendiju koju je iz Zaklade Julija Bubanovića³⁷ dodjeljivala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. O tome je i izvijestio u svojem govoru prvi tajnik Akademije August Musić na svečanoj sjednici u travnju 1913. godine.³⁸ U siječnju 1912. Akademija je raspisala Natječaj za ispit iz ruskoga jezika za nagradu iz zaklade Julija Bubanovića.³⁹ Prema jasnom tekstu natječaja, stipendija je otvarala put za usavršavanje iz ruskog jezika i djevojkama i njihovim muškim kolegama. Ispit se trebao održati u srpnju 1912. godine, a prijaviti su se mogli »redovni sveučilišni slušači (slušačice)«, koji su bili upisani na Sveučilište u Zagrebu u oba semestra 1911./1912. te učenice VIII. razreda zagrebačkog ženskog liceja. Stipendija je iznosila 1600 kruna, što je bio dvogodišnji prihod Zaklade te se isplaćivala u deset mjesečnih obroka. Kandidati su se unaprijed pismeno trebali obvezati da će u idućoj akademskoj godini nastaviti svoje stručne nauke »u kojem sveučilištu u Rusiji«⁴⁰. Tijekom lipnja 1912. godine u Akademiju su pristigle molbe petero kandidata za stipendiju: Šimuna Vlahova, studenta prirodoslovja na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i Grazu, Marka Veršića, studenta Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Vjekoslava Klarića, studenta Pravnog fakulteta u Zagrebu, Milice Radić, učenice III. razreda ženskog liceja u Zagrebu i Božene Kralj, studentice Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Molba Božene Kralj sasvim je službene naravi (za razliku od nekih puno »poetičnije« napisanih) te u njoj, osim izjave o obvezivanju da će iduće godine ukoliko dobije stipendiju otići na neko rusko sveučilište, nema drugih podataka. Od njih petero, Akademijino povjerenstvo ocijenilo je da dvoje kandidata ne zadovoljavaju uvjete natječaja,⁴¹ te da ispitu smiju pristupiti Veršić, Klarić i Kralj.⁴² Ispit se sastojao od pismenog i usmenog dijela, a ispitivač je bio profesor slavistike s Filozofskog fakulteta Tomo Maretić. Prema ocjeni povjerenstva, koji su činili dr. Franjo Marković kao zamjenik predsjednika Akademije Tadije Smičiklase, dr. Tomo Maretić kao ispitivač i dr. Gavro Manojlović, drugi tajnik Akademije kao određeni predsjednik ispitne komisije, Božena Kralj ispit je položila najboljim uspjehom.⁴³ U rujnu 1912. godine priopćeni su joj uvjeti pod kojima je trebala primati stipendiju,⁴⁴ a potvrda o primitku stipendije za polazak sveučilišta poslana je i na Rektorat u Moskvu.⁴⁵ To postignuće, da ju je »najviša znanstvena ustanova u zemlji« proglasila »od svih natečajatelja najsposobnijom«, u njezinoj je okolini, ako je suditi prema Deželićevu pisanju,

³⁷ Riječ je o zakladi koju je utemeljio narodni zastupnik i veliki župan iz doba bana Mažuranića, izraziti slavenofil, Julije Bubanović. Zaklada je trebala služiti usavršavanju domaćih studenata u ruskom jeziku na nekom ruskom sveučilištu (AHAZU-R, 3/1912.; V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 672).

³⁸ *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1912.*, sv. 27, Zagreb, 1913., str. 57–58.

³⁹ AHAZU-R, 3/1912.

⁴⁰ *Isto.*

⁴¹ Milica Radićeva (kći Stjepana Radića) nije mogla biti puštena na ispit jer nije mogla udovoljiti obvezi da iduće godine nastavi studij u Rusiji, s obzirom da nije bila učenica VIII. razreda liceja, a Šimun Vlahov nije udovoljavao uvjetu o upisanim semestrima jer dva posljednja semestra nije slušao u Zagrebu (*Isto*).

⁴² AHAZU-R, 150/1912.

⁴³ AHAZU-R, 150/1912. i 157/1912.

⁴⁴ AHAZU-R, 192/1912. Među ostalim, Božena Kralj morala je iz Rusije poslati potvrdu o upisu i na koncu prvog semestra kolokvirati iz predavanja koja je slušala i to tako da je tjedni broj sati morao biti najmanje osam sati. Tu potvrdu trebala je poslati Akademiji. U slučaju da se nije držala uvjeta, JAZU je obustavljala isplatu stipendije. Tu se nalazi i njezina osobno napisana izjava kojom se obvezuje da će se držati navedenih uvjeta.

⁴⁵ AHAZU-R, 209/1912.

ostavilo snažan dojam. Ono, pak, što je Božena tek trebala napraviti s tom stipendijom bilo je još senzacionalnije, s obzirom da je riječ o ženi, i to djevojci katoličkih nazora koja odlazi sama u »anarhističku« Rusiju. O dojmu koji je taj Boženin uspjeh ostavio na njezinu okolinu, Deželić u memoarima piše kako je to bila »nemala senzacija«, te su svi dvojili »hoće li se usuditi u tako daleku Rusiju poći sama dvadesetogodišnja djevojka i još prononsirana Domagojka?!⁴⁶« Ipak, Deželić napominje kako je Božena zapravo u obitelji imala potporu za daljnje obrazovanje, i to prije svega u majci. Njezina majka Marija, rođ. Zubčić, porijeklom iz Lovinca u Lici, uporna i okretna žena, kako je Deželić opisuje, inzistirala je na preseljenju u Zagreb iz Vojnog Križa u vrijeme kad su joj djeca trebala krenuti u srednju školu, odričući se time i nekih socijalnih prava koja su tamo imali, želeći da joj djeca budu školovana što je više moguće. Isto tako, više ciljeve u obrazovanju nije odredila samo za svoju mušku djecu, već i za svoje kćeri, te je »nečuveno za okolinu« ona prihvatila ideju da joj kći Božena postane »sveučilištarka«.⁴⁷

Po dolasku u Moskvu, Božena Kralj, međutim, ne upisuje odmah sveučilišna predavanja zato što to djevojkama na Moskovskom sveučilištu još nije bilo dozvoljeno. Te se okolnosti, očigledno, prema Boženinu pisanju, nisu znale ranije, jer iz Moskve piše: »Moj je zagrebački stipendij određen za slavistiku na ruskom univerzitetu – a Imperatorska univerza u Moskvi uopće ne prima studentkinja! Ne znam od brige što ću?«⁴⁸ Naime, što se tiče visokoškolske naobrazbe za djevojke u Moskvi, situacija nije bila do kraja riješena do početka Prvoga svjetskog rata.⁴⁹ Od sedamdesetih godina 19. stoljeća počinju se osnivati Visoki tečajevi za žene (*Visoki ženski kursovi*) u Sankt Peterburgu i Moskvi, a potom i u drugim većim gradovima. Ti tečajevi pružali su razinu znanja jednaku onoj na sveučilištima. Do 1914. takvi tečajevi postojali su u osamnaest ruskih gradova, a na njima je dotad studiralo 23 534 djevojke. Od 1911. godine diplomanticama tih tečajeva

⁴⁶ V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 673.

⁴⁷ *Isto*, Božena Kralj rođena je u obitelji sa sedmero djece. Otac Ivan Kralj bio je službenik zagrebačke oružničke postaje, podrijetlom iz Ravena. Po preseljenju u Zagreb živjeli su u Palmotičevoj ulici, gdje je cijela obitelj bila usko vezana s isusovcima, koji su im bili u neposrednom susjedstvu. Otac je bio član isusovačke Marijine kongregacije za gospodu. Njezin brat Zvonimir, rođen 1889. godine, doktorirao je pravo, bio je načelnik ministarstva financija, Božena, rođena 1891. godine, doktorirala je filozofiju i bila gimnazijska profesorica, brat Vladimir rođen 1894., umro je 1895. godine, sestra Marijana, rođena 1895. godine, doktorirala je filozofiju i bila gimnazijska profesorica, sestra Anka rođena 1897. godine, polazila je građansku i trgovačku školu, radila je kao činovnica, brat Stjepan, rođen 1903. godine, maturirao je na Graditeljskoj školi i radio kao gradski graditelj, sestra Ruža, rođena 1903. završila je preparandiju, potom diplomirala i postala profesorica. O školovanju svoje djece otac je zabilježio zanimljiva sjećanja koja se čuvaju u ostavštini obitelji Deželić, u zasebnoj mapi: obitelj Kralj – Zubčić. Riječ je o rukopisu u kojem Ivan Kralj opisuje svoj život, na 56 araka teksta, napisanom 1934. godine. U poglavlju koje se tiče djece, otac ponosno piše o njihovu školovanju, ali i problemima s kojima se susretala tako brojna obitelj, kojoj je živa vjera uvijek bila glavni oslonac. Što se tiče Božene, spominje se njezina uspjeha u školi još iz razdoblja liceja, gdje je redovito prolazila »sa odlikama« a uz to, preuzela je kod kuće, već u tako ranoj dobi, i odgoj najmlađe sestre Ruže. (HDA, fond: obitelj Deželić, br. 1964, kut. 18, mapa obitelji Kralj – Zubčić).

⁴⁸ Pismo Božene Kralj Velimiru Deželiću, Moskva, 8. listopada 1912. (V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 673).

⁴⁹ Većina ruskih djevojaka željnih visoke naobrazbe tijekom druge polovice 19. st. studirala je u inozemstvu, prije svega u Zürichu i Ženevi. Više o pregledu borbe ruskih djevojaka za pristup sveučilištima i ženskoj visokoškolskoj naobrazbi u carskoj Rusiji vidi u: Samuel D. KASSOW, *Students, Professors, and the State in Tsarist Russia*, Berkeley, 1989., str. 22–24, 33, 121, 256–257, 300, 328–329; Robin BISHA – Jehanne M. GHEITH – Christine HOLDEN – William G. WAGNER, *Russian Women, 1698–1917. Experience and Expression, An Anthology of Sources*, Bloomington, 2002., str. 164–199; Christophe CHARLE, »Patterns«, *A History of the University in Europe*, ur. Walter RÜEGG, vol. III, Cambridge, 2004., str. 67.

bilo je dozvoljeno polagati državne ispite na sveučilištima i primati diplome. Ipak, pristup predavanjima na fakultetima još im nekoliko godina nije bio omogućen. U međuvremenu je osnovano nekoliko državnih instituta na polju medicine i pedagogije koji su primali djevojke. Tek 1913. godine. Medicinski fakultet Sveučilišta u Tomsku primio je djevojke na sveučilišna predavanja kao redovne studentice, čiji je primjer slijedilo još nekoliko fakulteta do 1915. godine, kada je izdan i carski dekret o primanju djevojaka na niz ruskih sveučilišta.⁵⁰ Tako je i Božena Kralj po dolasku u Moskvu naišla na zatvorena vrata Sveučilišta te se na početku studijske godine 1912./1913. upisala na Historijsko-filološki fakultet *Visokih ženskih kursova* u Moskvi. Direktor spomenutih tečajeva u listopadu poslao je potvrdu Akademiji, kojom potvrđuje upis Božene Ivanovne Kralj⁵¹ na taj fakultet.⁵² Međutim, prijam na tečajeve, a ne na Sveučilište, za Boženu Kralj nije bilo prihvatljivo rješenje, iako je razina znanja bila izjednačena. S obzirom na iskustvo u domovini da je neke granice ipak moguće pomaknuti, odlučila je ne odustati i u inozemstvu: »Prva domagojka – zašto da ne budem opet prva studentkinja na onom konzervativnom sveučilištu.«⁵³ Uslijedila je molba koju je u njezino ime sastavio i uputio Ministarstvu u Sankt Peterburg sveučilišni profesor Mihail N. Speranski.⁵⁴ Kontakt sa Speranskim Božena ostvaruje preko profesora Vatroslava Jagića,⁵⁵ koji joj ga preporučuje kao svojega bivšeg studenta. S obzirom da se, dakle, nije mogla upisati na Sveučilište jer je žena, Speranski je istaknuo u molbi da joj se »iznimno, kao inozemnoj studentkinji« dopusti upis na Carsko sveučilište.⁵⁶ U danima iščekivanja službene odluke, slušala je tečajeve i vodila obilnu korespondenciju sa svojom sestrom Marijanom te sa svojim kolegama u Zagrebu Milkom Kelovićem i Velimirom Deželićem. U pismima jasno dolazi do izražaja i njezina živa vjera, s kojom je došla iz obitelji. Spominje u pismu kako se svakodnevno moli Bogu, »oboružana ruskom strpljivošću«⁵⁷. Odgovor je napokon dočekala, o čemu je i u Zagreb stigla službena potvrda tajnika Carskoga moskovskog sveučilišta od 13. studenog 1912. godine, kojom se potvrđuje da je Božena Kralj upisana kao izvanredna studentica na Historijsko-filozofski fakultet Moskovskog sveučilišta.⁵⁸ Iako je, dakle, bila upisana kao izvanredna studentica, postala je sveučilišna slušateljica, što joj je odobreno, unatoč još neriješenom pitanju pristupa djevojaka na Sveučilište. Ona sama tu vijest saznala je sasvim neočekivano, gotovo da je već bila odustala, s obzirom da je iz Zagreba, od profesora Augusta Musića i Škarića

⁵⁰ S. KASSOW, *Students*, 23–24; *Russian Women*, str. 164–165, 192.

⁵¹ S obzirom da se Boženin otac zvao Ivan, ona se u ruskim dokumentima vodila kao Božena Ivanovna Kralj, što je kasnije koristila za pseudonim (Božena Ivanovna).

⁵² AHazu-R, 229/1912.

⁵³ Pismo Božene Kralj Velimiru Deželiću, Moskva, 8. listopada 1912. (V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 674).

⁵⁴ Mihail Nestorovič Speranski (1863. – 1938.), ruski povjesničar književnosti, akademik, od 1895. profesor na Nežinskom historijsko-filološkom institutu, a od 1906. profesor na Moskovskom sveučilištu (*Большая советская энциклопедия*, гл. ред. Б. А. Введенский, vol. 40, Moskva, 1957., str. 283).

⁵⁵ Vatroslav Jagić (1838. – 1923.), jezikoslovac, jedan od najpoznatijih slavista druge polovice 19. st. Studirao je u Beču, a doktorirao je na Sveučilištu u Leipzigu. Predavao je slavistiku na Sveučilištima u Odesi, na Humboldtovu sveučilištu u Berlinu (1874. – 1880.), potom u Sankt Peterburgu te od 1886. godine kao nasljednik Franza Miklošiča predaje slavistiku na Bečkom sveučilištu, gdje ostaje do svojeg umirovljenja 1908. godine. Više o njemu vidi u: Radoslav KATIČIĆ, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6, Zagreb 2005., str. 229–234.

⁵⁶ Pismo Božene Kralj Velimiru Deželiću, Moskva, 8. listopada 1912. (V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 674).

⁵⁷ Pismo Božene Kralj Velimiru Deželiću, Moskva, listopad 1912. (V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 677).

⁵⁸ AHazu-R, 247/1912.

te od bivšeg stipendista Bubanovićeve zaklade Petanjeka⁵⁹ dobila savjete da »ne traži nemoguće«, jer da će joj se od strane JAZU priznati i Visoki tečaj. »Samo iz pristojnosti nisu mi rekli da u svojoj tvrdoglavosti ne budem smiješna« – pisala je Deželiću nakon što je saznala pozitivne novosti. Vijest joj je obznanio profesor Speranski, koji ju je držao za »Jagićevu šticienicu«, a kod kojeg je išla na konzultacije. Izvijestio ju je da ju je tražio sam rektor Sveučilišta, jer je stiglo »previšnje rješenje«, kojim se potvrđuje da bude primljena na »Imperatorski univerzitet«. ⁶⁰ Za svoje primanje na Moskovsko sveučilište, Božena Kralj je kratko napisala: »A eto, moja je glava tako tvrda da je probila zid kojim se imperatorstvo ogradilo od ženskih!«. ⁶¹ Istaknula je, zapravo, upornost kao jednu od ključnih odlika kojom su djevojke njezina vremena u svijetu visokoškolske naobrazbe dolazile do krajnjeg cilja.

O svojem viđenju Moskve, tamošnjih studenata i studentica, njihovih običaja, situacije na Sveučilištu i sličnim temama, Božena je pisala i u privatnim pismima i u publikacijama. Njezini ruski izvještaji za domaće studentske i druge publikacije prepuni su detalja i zanimljivih opisa o sredini o kojoj se u Zagrebu očigledno malo znalo, a slučaj je bio i obratan. ⁶² Osobna, pak, pisma, još su živopisnije pisana te obiluju onim temama za koje je Božena znala da bi mogli zanimati njezine Domagojce: o studentskim društvima, političkoj klimi, odnosu Rusa prema situaciji na Balkanu vezano uz početak Balkanskih ratova itd. ⁶³ Po samom dolasku u Moskvu, Božena je po preporuci svoje profesorice sa zagrebačkog ženskog liceja dr. Milice Bogdanović, stupila u vezu sa Jevgenijem Jurjevičem, pravnikom u Gubernijskoj upravi koji se za nju brinuo »kao otac i pravi tolstojevac«. S njime i njegovom obitelji vježbala je konverzaciju. ⁶⁴ Uzgred rečeno, profesorica Bogdanović, čije je preporuke Božena dobila, i sama je bila »pionirka« u akademskom svijetu te je sigurno imala sluha za njezine želje i ambicije. ⁶⁵

⁵⁹ Riječ je bila o Maksu Petanjeku, Boženin prethodniku na stipendiji u Rusiji, studentu slavistike iz Zagreba koji je akademsku godinu 1910./1911. proveo u Moskvi uz pomoć sredstava iz Zaklade Julija Bubanova koje je dijelila JAZU. O njegovu natječaju i ispitu za stipendiju vidi: AHAZU-R, 5/1910., 154/1910., 171/1910. Vidi i *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu za god. 1911.*, sv. 26, Zagreb, 1912., str. 63.

⁶⁰ Pismo Božene Kralj Velimiru Deželiću, Moskva, studeni 1912. (V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 694).

⁶¹ *Isto.*

⁶² Primjerice, svojoj novostečenoj prijateljici Mariji Ivanovnoj Kožuharjevoj, studentici tehnike na *Visokom ženskom kursu*, morala je na geografskoj karti pokazati gdje se nalazi Hrvatska, »na granici Austro-Ugarske i Turske«. Osim toga, nailazila je na opće čuđenje što je uopće došla na studij u Rusiju od »iza granice« [Pismo Božene Kralj Velimiru Deželiću, Moskva, listopad 1912. (V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 677)].

⁶³ Naime, osim s Deželićem posredno saznajemo da je Božena Kralj za vrijeme studija u Moskvi bila u kontaktu s Petrom Grgecom i Milkom Kelovićem. Oni su joj, kao svojoj kolegici, pisali sa zamolbama da ih izvijesti o stanju u Rusiji. Tako je od Grgeca dobila poziv da piše za *Luč* (što je i prihvatila te je njezin tekst o Moskvi objavljen u *Luči* pod naslovom »Moskovska kozerija«: *Luč*, god. VIII, Zagreb, 1912./1913., str. 271–277) ali ju je iskreno začudilo njegovo javljanje. Kelović, koji je u to vrijeme bio u Crnoj Gori, molio ju je da mu javi stavove što ih Rusi imaju prema balkanskim Slavenima [Pismo Božene Kralj Velimiru Deželiću, Moskva, listopad 1912. (V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 677)].

⁶⁴ Pismo Božene Kralj Velimiru Deželiću, Moskva, 8. listopada 1912. (V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 673).

⁶⁵ Dr. Milica Bogdanović bila je prva studentica koja je 1901./1902. upisala studij u Zagrebu i prva koja je studij završila. Ispit za profesore srednjih škola položila je 1905. godine a bila je i prva djevojka koja je doktorirala na Sveučilištu u Zagrebu 1906. godine. Kasnije je radila kao srednjoškolska profesorica u Zagrebu. O njoj vidi u: Ranka FRANZ-ŠTERN, »Žene na sveučilištu u Zagrebu – od prvih studentica i nastavnica do danas«, *Sveučilišni vjesnik*, vol. 48, br. 1–4, Zagreb, 2002., str. 32–33; T. LUETIĆ, »Prve studentice ...«, str. 195–197.

U svojem najbližem ambijentu, onom studentskom, Božena je susretala mnoge djevojke, svoje vršnjakinje. Bile su to polaznice visokih tečajeva, *kurzistkinje*, kako piše, jer »studentkinja« nije bilo. Zanimljiva su njezina razmišljanja o njima, kojih je po njezinu pisanju bilo u Moskvi oko osamsto, kao i o postojećim predrasudama okoline, zatim usporedbe sa studenticama u Zagrebu. Gotovo identičan »izvještaj« iznijela je i u svojem javljanju u *Luči*, kao i u svojem pismu Deželiću. Ističe odmah na početku, kako među njima »nije sreća 'emancipatkinja' a još manje 'sufražetka'« (što su, očigledno, bili pojmovi vezani uz studentice). I u vizualnom smislu, ni po čemu nisu odskakale od ostalih djevojkica, štoviše po mišljenju Božene Kralj, oblačile su se skromno, a tek par njih je vidjela »s cigaretama i s ostrizenom kosom«, ili koje bi se isticale »toaletama«. U odnosu na zagrebačke studentice, po njezinu viđenju, žive znatno teže jer većina njih uz studij zarađuje »svagdanji kruh obrtničkim radom«, žive same ili su već udane, te dolaze na predavanja u pregačama. Ako i ima koja »bučnija«, Božena joj to donekle i daje za pravo s obzirom da se same uzdržavaju pa na »svoju slobodu imaju više prava«. Sve u svemu, ničega »avangardnog« u tom svijetu nije bilo te duhovito zaključuje »neka se naš konzervativni svijet ne plaši da ću se vratiti u Hrvatsku kao nihilistkinja. Nemam prilike da se naučim rukovati bombama.«⁶⁶ Njezini, pak, muški kolege u Moskvi činili su joj se »nekako potišteni bez života«. Mogući razlog ona pronalazi u »silnom formalizmu« i fizički jako prostranom Sveučilištu, u odnosu na ono u Zagrebu, koje se sastojalo od više »zgradurina«. Tako su studenti bili odvojeni na pojedinim fakultetima, a uz to je postojala stroga kontrola ulazaka. Cijela atmosfera na Sveučilištu zahtijevala je dosta opreza, kako ju je kolegica upozorila, jer su se među studente ubacivali politički agitatori, »agenti provokatori«, radi čega se iz najbanalnijeg razloga završavalo u rukama policije. Skupštine i đački sastanci nisu bili dozvoljeni. Mnogi studenti nosili su uniforme, što je cijelom sveučilištu davalo izgled vojarnje. Razliku od Zagrebačke »univerze« činilo je i to što nije bilo studentskih društava u formalnom smislu već samo tzv. »Zemljačestva«, koja su okupljala studente iz istog kraja radi materijalne potpore, ali bez društvenih prostorija. Također je napomenula kako »kavana našeg tipa nema u Moskvi«. Većina studenata bila je, po njezinoj ocjeni, prilično siromašna, te su mnogi, iz razloga međusobne materijalne potpore, za vrijeme studija bili oženjeni. Zapravo, bila je zapanjena tolikim siromaštvom među ruskim studentima, kao i strpljivošću i ustrajnošću kojom su to podnosili.⁶⁷ Nadalje, navodi slike o ruskim studentima koje je dotad stekla o njima preko romana i njemačkih novina: gledala je na njih kao na »mrke revolucionare, gdje u zadimljenoj sobi, kod slabog svjetla petrolejske lampe, drže tajne sjednice, ili – prave bombe« ili, pak, cijele dane »filozofiraju o transcendentalnom«. Dolaskom u Rusiju, zaključuje da je bilo i jednih i drugih, da se još uvijek mogao naći pokojni takav student, ali nisu činili većinu te »sve to nije bilo tako romantično, kako se nama čini«⁶⁸.

---

⁶⁶ Božena Ivanovna Kralj, »Moskovska kozerija«, *Luč*, god. VIII, Zagreb, 1912./1913., str. 276–277; Pismo Božene Kralj Velimiru Deželiću, Moskva, listopad 1912. (V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 677–678).

⁶⁷ Pismo Božene Kralj Velimiru Deželiću, Moskva, studeni 1912., (V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 694) i pismo Božene Kralj Velimiru Deželiću, Moskva, listopad 1912. (isto, str. 677); »Moskovska kozerija«, *Luč*, god. VIII, Zagreb, 1912./1913., str. 275–276.

⁶⁸ »Moskovska kozerija«, *Luč*, god. VIII, Zagreb, 1912./1913., str. 275.

***

Pripadajući, dakle, krugu djevojaka koje su probile led u dotad isključivo muškom svijetu visokog obrazovanja, Božena Kralj još je jednom činjenicom plijenila pažnju svoje okoline – bila je prva djevojka primljena u Hrvatsko katoličko akademsko društvo »Domagoj«.⁶⁹ Podatak o njezinu primanju u »Domagoj« zabilježila je *Luč*, list Hrvatskog katoličkog đastva, u jednom od svojih izvještaja o radu društva, odnosno njegove socijalne sekcije. Anonimni autor kao posebnu zanimljivost ističe kako je zasluga upravo te sekcije da se za društvo »počela interesirati i dolaziti« i prva njihova kolegica, studentica filozofije Božena Kralj, s nadom da neće ostati »osamljena ‘furtimašica’«, te da će ženski katolički pokret »koraknuti bržim korakom«.⁷⁰ Socijalna sekcija »Domagoja«, osnovana radi teoretske izobrazbe članova, u to je vrijeme vodila prilično živu aktivnost. Držala su se predavanja i socijalnih tečajevi, posjećivali radnici u tvornicama, seljaci na selu, organizirale podružnice katoličkih omladinskih udruženja i sl.⁷¹ O ulasku Božene Kralj u društvo piše jedan od tadašnjih članova »Domagoja«, odvjetnik u Slavonskom Brodu dr. Đuro Kuntarić u svojim sjećanjima. Već na prvoj stranici svojeg izvještaja spominje učlanjenje Božene Kralj: »Naš je pokret počeo zauzimati sve šire dimenzije, a u ‘Domagoj’ nas je brućoša prispjelo više. S nama je bila u društvu kao prava članica primljena i gđica Božena Kralj, stud. phil. Bila je to prva domagojka, ponos naš ...«⁷² Kao aktivnu članicu »Domagojeve« socijalne sekcije spominje je i Petar Grgec u svojoj knjizi o Rudolfu Eckertu, kada nabraja članove koji su u njoj radili.⁷³

Uz te zabilježene pozitivne stavove o primanju Božene Kralj u društvo te neskriveno prihvaćanje mladog Deželića, koje je razvidno iz redova njegovih memoara, nisu svi članovi društva dijelili bezrezervno oduševljenje tim učlanjenjem. Po svemu sudeći, postojala je skepsa u vezi njezine pojave u »domagojskim« redovima. Deželić piše kako je ona sama izrazila želju za učlanjenjem u društvo, ali je nakon toga »Domagoj« dugo vijećao – jer što

⁶⁹ Hrvatsko katoličko akademsko društvo »Domagoj« osnovano je 1906. u Zagrebu. Osnovano je na idejama biskupa Mahnića, pokretača Hrvatskoga katoličkog pokreta. Katoličku mladež u inozemstvu (društvo »Hrvatska«) i zemlji trebalo je organizirati, s ciljem širenja ideja katoličanstva u društvu, na sva područja javnog života. Osnivanju »Domagoja« prethodio je Zbor hrvatske katoličke mladeži na Trsatu u kolovozu 1906. godine, gdje je donesena odluka o njegovu osnutku. Prostorije su mu se nalazile u Zagrebu, na Pejačevićevu trgu br. 15. Više o osnutku i počecima HKAD »Domagoj« vidi npr. u: Ivan MARKEŠIĆ, »Počeci djelovanja Hrvatskog katoličkog akademskog društva ‘Domagoj’«, *Hrvatski katolički pokret*, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001., ur. Zlatko Matijević, Zagreb, 2002. (dalje: *Zbornik HKP*), str. 315–316.

⁷⁰ *Luč*, god. 6, br. 4, Zagreb, 1911., str. 155. Usp. T. LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, str. 337.

⁷¹ Više o aktivnostima »Domagojeve« socijalne sekcije vidi u: T. LUETIĆ, »Časopis *Luč* o dokolici i društvenom životu katoličke mladeži početkom 20. stoljeća«, *Croatica christiana periodica*, god. XXXVI, br. 69, Zagreb, 2012., str. 54, 61, 67–68.

⁷² HDA, fond: obitelj Deželić, br. 1964, kut. 14, omot 1915., rukopis *Drugi lustrum: odlomci iz života ‘Domagoja’, što ih s drugovima proživjeh u svetom radu za vjeru i domovinu u godinama 1911./1912.–1915/1916.*, str. 1. Riječ je o dvadeset i tri stranice teksta dr. Đure Kuntarića o »Domagoju« u kojem prati sve aktivnosti društva od 1911. do 1916. godine.

⁷³ Petar GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, Rijeka, 1995., str. 134. Pišući o socijalnim predavanjima koja su katoličke organizacije mladih, duhovne i svjetovne, početkom 20. stoljeća održavale, Grgec spominje kako je u tome prednjačila socijalna sekcija »Domagoja« u kojoj su bili: Marko Rebac, Rudolf Eckert, Velimir Deželić, Ante Premužić, Mojsije Violoni, Damjan Sokol, Božena Kralj i drugi.

će se dogoditi, bude li u društvo za redovnog člana primljena jedna studentica«⁷⁴. Prema društvenim pravilima među prave članove društva mogli su se primiti »samo osvjedočeni katolici Hrvati, slušači na zagrebačkim visokim školama za vrijeme svojih nauka osim slušača teologije«⁷⁵. O pitanju upisa žene u društvo nema spomena. Naposljetku je sam biskup Mahnić o tome donio sud, i to vrlo jasan i kratak, kako Deželić prenosi: »Pa, mora i to biti!«⁷⁶ Je li postojala kakva prepiska »Domagoja« i samog biskupa o pitanju primanja prve ženske članice u društvo, teško je reći, s obzirom da u izvještajima o društvu koji su izlazili u *Luči* o tome nema govora, kao ni u građi koja se tiče društva u tom periodu u Deželićevoj ostavštini. Ipak, očigledno je da je Mahnić s tom temom bio upoznat. Osim toga, treba spomenuti kako je biskup Mahnić u svojoj *Knjizi života*, deset godina kasnije, odobravao proširenje jugoslavenskog đačkog pokreta i na učenice⁷⁷ te, iako tijekom života nije često tematizirao pitanje ženske omladine, u zadnjoj poslanici prije smrti osvrnuo se i na njega.⁷⁸

Nije sasvim jasno kako je Božena Kralj počela dolaziti na predavanja »Domagojeve« socijalne sekcije. Deželić piše da nije siguran tko ju je prvi doveo, je li to bio on sam, jer je poznavao i njezina brata Zvonimira, ili je to bio Milko Kelović,⁷⁹ njegov prijatelj i član društva, Boženin studijski kolega, s obzirom da su oboje na Filozofskom fakultetu slušali slavistiku. U svakom slučaju, zapisuje kako je došla »s nekim drugim nečlanovima kao gost«. Prvo predavanje koje je Božena Kralj u »Domagoju« održala govorilo je o ženskom pitanju, na zamolbu pročelnika socijalne sekcije Marka Rebca. To, dakako, nije ostalo bez odjeka u zagrebačkim katoličkim krugovima, naročito onim konzervativnog dijela. Taj je krug i inače mlade u »Domagoju« promatrao »pod povećalom«, s nepovjerenjem, nazivajući ih »Joštarima«, prema brdu Sveti Jošt u Kranjskoj, gdje su se susretali s dr. Janezom Evandelistom Krekom i sudjelovali na njegovim socijalnim tečajevima, oduševljavajući se idejom kršćanskog socijalizma.⁸⁰ Predavanje prve djevojke u tom društvu izazvalo je posebne reakcije. Deželić piše, sa stavom obrane svoje kolegice, kako se pričalo »da je među Domagojcima govorila jedna studentkinja o ženskom pitanju i – *'horribile dictu'*

⁷⁴ V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 657.

⁷⁵ HDA, pravila »Hrvatskog katoličkog akademickog društva Domagoj«, br. 4424, Odjel za unutrašnje poslove Zemaljske vlade 13–4 7948/1907, Zbirka pravila br. 3922. Primjerak tiskanih pravila »Domagoja« nalazi se u: Arhiv Rektorata Sveučilišta u Zagrebu, br. 721/1907., str. 4.

⁷⁶ V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 658.

⁷⁷ Rebeka ANIĆ, »Ženski katolički pokret od 1907. do 1925. godine«, *Zbornik HKP*, str. 344. Autorica se referira na: Antun MAHNIĆ, *Knjiga života*, Osijek, 1923., str. 257.

⁷⁸ U poslanici je kao osnovnu karakteristiku katoličkog radnika istaknuo radikalnost a nju je pretpostavio i za ženski svijet. Ona se prije svega odnosila na molitvu, karitativni i prosvjetno-organizatorski rad (R. ANIĆ, »Ženski katolički pokret ...«, str. 344).

⁷⁹ Milko Kelović (1888. – 1971.), prozaik i publicist, završio je slavistiku i germanistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Bio je član HKAD »Domagoj«, a od 1913. član Hrvatskog katoličkog seniorata. S Velimirom Deželićem mlađim i Rudolfom Eckertom pokrenuo je list *Krijes* 1909. godine. U vrijeme balkanskih ratova izvještavao je za *Riječke novine*. Prozom i lirikom javljao se u nizu časopisa i novina. Vidi više u: Ankica ŠUNJIĆ, »Kelović, Milko«, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7, Zagreb, 2009., str. 247.

⁸⁰ V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 654, 656. O susretima sa slovenskim svećenikom i političarom Janezom Evandelistom Krekom (1865. – 1917.) i utjecaju njegovih ideja o kršćanskom socijalizmu na katoličku mladež iz Hrvatske vidi opširnije u: V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, 622–632; Andrej RAHTEN, »Janez Ev. Krek i Hrvatski katolički pokret«, u: *Zbornik HKP*, 384; Jure KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret 1903.–1945.*, Zagreb, 2004., 50–51; Tihana LUETIĆ, »Časopis *Luč*«, 54, 66–67, 69, 76.

– izustila riječ feminizam i emancipacija – makar katolički autor Rösler⁸¹ u svojoj studiji upotrebljava te iste termine⁸². Sami »Domagojci«, kako piše Deželić, raspravljali su o »svemu i svačemu«, ali ne o sebi i »naročito ne o djevojkama«. Isto tako, ni na njihovim tečajevima na Svetom Joštu nije bilo govora o ženskom pitanju.⁸³ Uzgred rečeno, nepunih deset godina kasnije Boženu Kralj, tada već suprugu Velimira Deželića mlađeg nalazimo s društvom iz »Domagoja« na Svetom Joštu kao sudionicu socijalnog tečaja održanog u srpnju 1921. godine, na fotografiji sačuvanoj u sjećanjima Đure Kuntarića. Štoviše, nije bila jedina žena – Kuntarić spominje još Danicu Bedeković,⁸⁴ Ivku Marušić⁸⁵ i Baricu Vranić. Tom je prilikom Božena održala govor o časopisu *Ženska misao*, časopisu Hrvatske katoličke ženske sveze (1919. – 1921.),⁸⁶ centralnom glasilu ženskog katoličkog pokreta u Hrvatskoj u to vrijeme, čija je urednica postala 1919. godine.⁸⁷ Osim predavanja u »Socijalnoj sekciji«, Božena Kralj spominje se i u radu Narodno-obrambene sekcije »Domagoja«.⁸⁸ Ta je sekcija bila svojevrsna »politička škola« mladih okupljenih u Hrvatskom katoličkom pokretu. Na njezinim sastancima okupljali su se ne samo »domagojevci«, već i bogoslovi kao i seniori.⁸⁹ Prema riječima Petra Grgeca, to je bila treća faza Hrvatskog katoličkog pokreta: nakon prve filozofsko-apologetske, druge socijalne faze, na red je došla »narodno-politička«, te je to bilo »prvo uvođenje politike« u njihove redove.⁹⁰ Kao članicu sekcije Velimir Deželić spominje Boženu i njezinu sestru Marijanu Kralj,⁹¹ na temelju knjige zapisnika sekcije od 3. studenoga 1913. do 17. lipnja

⁸¹ Riječ je o knjizi Augustina Röslera *Die Frauenfrage vom Standpunkte der Natur, Der Geschichte Und Der Offenbarung* izdanoj 1907. u Freiburgu.

⁸² V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 657.

⁸³ *Isto*, str. 648 i 653. Na jednom mjestu Deželić opisuje samo jednu epizodu s dr. Krekom u kojoj se debatiralo o ženskom izbornom pravu, u gostionici na Svetom Joštu, kada se Krek otvoreno založio za žensko pravo glasa na izborima (*Isto*, str. 653–654).

⁸⁴ Danica Bedeković (1872. – 1955.), učiteljica i novinarka, članica Hrvatskoga katoličkog seniorata, tajnica Hrvatske katoličke ženske sveze, predsjednica zagrebačke sekcije Jugoslavenskog ženskog saveza, osnivačica prvoga esperantskog društva u Hrvatskoj. Usp. Zlatko MATIJEVIĆ, »Životopisi istaknutih pripadnika Hrvatskoga katoličkog pokreta«, *Zbornik HKP*, str. 794.

⁸⁵ Ivka Marušić, rođena 1896. u Lovranu, završila je ženski licej u Zagrebu, bila je učiteljica na djevojačkoj školi u Zagrebu, članica Ženskoga katoličkog seniorata, surađivala u časopisima *Andelu čuvaru*, *Obitelji i Mladosti*. Njezin životopis čuva se u Zbirci životopisa hrvatskih katoličkih kulturnih radnika u Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža u Zagrebu a objavljen je u: Tihana LUETIĆ, »Autobiobibliografije članica društva Kolo hrvatskih književnika«, *Biobibliographica*, sv. 2, Zagreb, 2004., str. 137–138.

⁸⁶ S obzirom da se radi o vremenu koje izlazi iz okvira tematike ovog rada, tj. izvan perioda studentskih dana Božene Kralj, samo ukratko valja reći da se radilo o listu koji su suvremenici držali »prvim feminističkim listom« među katoličkim ženama u Hrvatskoj. Definirao se kao list za prosvjetu, socijalni rad i organizaciju. O listu vidi više u: R. ANIĆ, »Ženski katolički pokret ...«, str. 332–336.

⁸⁷ HDA, fond: obitelj Deželić, br. 1964, kut. 15, omot 1921., *Sjećanja na socijalni kurz na sv. Joštu 1921. godine. Fragment iz povijesti seniorata*.

⁸⁸ Više o toj sekciji vidi u: Zlatko MATIJEVIĆ, »'Narodno-obrambena sekcija' Hrvatskog katoličkog akademskog društva 'Domagoj' (1913./1914. godine)«, *Croatia christiana periodica*, god. XXVI, br. 50, Zagreb, 2002., str. 157–175.

⁸⁹ Z. MATIJEVIĆ, »'Narodno-obrambena sekcija'«, str. 167.

⁹⁰ V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 756.

⁹¹ Marijana Kralj, Boženina sestra, također je bila profesorica na Drugoj ženskoj realnoj gimnaziji u Zagrebu. Studirala je filozofiju i slavistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i Beogradu te je 1923. godine doktorirala na Sveučilištu u Zagrebu. Bila je aktivna kulturno-prosvjetna djelatnica, članica Katoličkog ženskog seniorata. Pisala je i prevodila članke za *Luč*, *Ženska misao*, *Vjeru i dom*, *Obitelj*, *Ženski pokret* itd. Predavala je u raznim kulturnim društvima s temama iz područja psihologije i pedagogije. Njezina autobiobibliografija

1914. godine, koje je sam čuvao. U njoj je popis sudionika sekcije, koji ima šezdeset i šest imena, među kojima su i njih dvije.⁹² Vezano uz »domagojski« krug i Boženin rad u okviru katoličkog pokreta, otac Velimira Deželića ostavio je važnu bilješku. Zabilježio je kako je u vrijeme rata »kada su se redovi naših radnika, radi čestih novačenja prorijedili do skrajnjih granica, stupila je gđa Kraljeva velikom požrtvovnošću u redakciju 'Novina' te je tako mnogo pridonijela tomu, da jedini naš ratni dnevnik nije prestao izlaziti«⁹³. Riječ je o katoličkom dnevniku *Novine*, koji se pojavio u rujnu 1914. godine nakon gašenja *Riječkih novina*. Glavni urednik i izdavač bio mu je Rudolf Eckert, a stvarni vlasnik riječki kapucini.⁹⁴ Iako je muško društvo »Domagoja« svoju prvu članicu na koncu ipak prihvatilo, svoj osjećaj izoliranosti i različitosti, Božena Kralj možda je najbolje iznijela u pismu svojem prijatelju i kolegi Velimiru za vrijeme njegova studija u Münchenu, a u kojem piše o događajima u Zagrebu i nagovještuje ulazak još jedne kolegice u »Domagoj«: »Od novosti je interesantna (za mene) da ćemo dobiti jednu Domajku – nadam se bar. Mene to zaista veseli, jer ovako bar neću ja biti 'drugačija nego druge žene' i iščeznuti kao komet bez slijeda, već ću ostaviti nasljednicu, a kad nas bude više – ! O tom ćemo onda.«⁹⁵ Unatoč osjećaju izoliranosti, ipak, kada je u dalekoj Rusiji pričala o svojem društvu i životu zagrebačkih studenata, u vrlo lijepom svjetlu opisuje sve što je primila u »Domagoju« i način na koji su se kolege u tom društvu ophodili prema njoj. Stavljajući taj odnos u kontekst ponašanja ostatka studentske mladeži koju je susretala na Sveučilištu, a koji je za nju bio »preslobodarski«: »A i jesu naša predavanja u 'Socijalnoj sekciji' i subotnje večeri u 'Domagoju' zaista lijepe. 'Domagoj' je na mene prekrasno djelovao. Prije sam upoznala drugačije studente, koji su preda mnom govorili 'slobodno' – pa iako mi se sva moja duša protivila i gadila, ja se nisam usudila pokazati 'naivna'. (...) 'Domagojci' su me udaljili od vulgarnoga društva. (...) Pošto sam tako upoznala zaista *drugačije društvo*, ja sam svom dušom poželjela da stupim u 'Domagoj', da budem dionikom te lijepe kršćanske i socijalne zajednice.«⁹⁶ Spomenuti valja i to da je, uz članstvo u HKAD »Domagoj«, Božena Kralj bila i članica ABC kluba (Društva hrvatskih sveučilišnih građana za pouku analfabeta), čija je svrha bila opismenjivanje. Iako o njezinu djelovanju u klubu nema mnogo podataka, iz zapisa njezina budućeg supruga saznaje se da je držala predavanja na tečajevima za analfabe gdje je »poučavala nepismene radnice i služavke«⁹⁷. Prema dopisima sačuvanim iz prepiske toga društva s Odjelom za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade saznaje se da je bila i njegova tajnica 1912. godine, jer je tako potpisana na molbi što je društvo šalje u vezi nekih izmjena u društvenim pravilima.⁹⁸

čuva se u Zbirci životopisa hrvatskih katoličkih kulturnih radnika, u Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža u Zagrebu a objavljena je u: T. LUETIĆ, »Autobiobibliografije...«, str. 133–135.

⁹² Popis vidi u bilj. 1061 u: V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 756.

⁹³ HDA, fond: obitelj Deželić, br. 1964, kut. 14, omot. 1919.

⁹⁴ Zlatko MATIJEVIĆ, »Hrvatski katolički seniorat i politika (1912.–1919.)«, *Croatica christiana periodica*, god. XXIV, br. 46, Zagreb, 2000., str. 132.

⁹⁵ Pismo Božene Kralj Velimiru Deželiću, Zagreb 21. travnja 1914. (DAZ, Ostavština obitelji Deželić, br. fonda 823, serija 5.7.3. Korespondencija Velimira Deželića ml., sign. 1513, str. 5).

⁹⁶ Pismo Božene Kralj Velimiru Deželiću, Moskva, 8. listopada 1912. (V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 674).

⁹⁷ V. DEŽELIĆ, *Kakvi smo bili?*, str. 673.

⁹⁸ T. LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, str. 319. Usp. HDA, Pravila »ABC, društva hrvatskih sveučilištaraca za poučavanje nepismenih«, br. 4523, UOZV SP 2116/1913.

***

Zaključno možemo reći da su studentski dani Božene Kralj obilježeni pionirskim koracima na različitim razinama. Studentica slavistike na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, bila je prva djevojka stipendistica Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti na Sveučilištu u Moskvi, gdje odlazi na specijalizaciju, te izvanredno studira na Sveučilištu u Moskvi, u vrijeme dok u Rusiji djevojkama nije bio dozvoljen studij (1912./1913.). Uz akademske stepenice koje je prelazila, pionirski iskorak u zagrebačkoj sredini početkom 20. stoljeća bilo je i članstvo u Hrvatskom katoličkom akademskom društvu »Domagoj« 1911. godine, u kojem je bila prva primljena ženska članica. Osim činjenice da je »sveučilištarka«, reakcije okoline svakako je izazvala i članstvom u toj, dotada isključivo muškoj sredini aktivne katoličke mladeži. Unatoč osjećaju izoliranosti, veze koje je u tom ranom periodu uspostavila u »Domagoju«, održale su se i u njezinu zreлом razdoblju, kada već kao gimnazijska profesorica i supruga kršćanskog pisca, kulturnog i političkog djelatnika, Velimira Deželića mlađeg, postaje aktivna članica ženske sekcije Katoličkog seniorata.

Summary

»WELL, IT MUST BE!« – STUDENT AND THE FIRST FEMALE
MEMBER OF »DOMAGOJ« ASSOCIATION, BOŽENA KRALJ

Author analyzes university days of Božena Kralj, married Deželić, one of the first female students at Royal University of Franz Joseph I. in Zagreb. In the society of that time she made a breakthrough into strictly manly world – in 1911 she became the first girl accepted in the Croatian Catholic Academic Association »Domagoj«. This, naturally, provoked numerous reactions but in spite of isolation her contacts from that period remained stabile even in her later days when she became teacher in high school, wife of Velimir Deželić Jr. and active member of female section of Catholic seniorate. Beside her activities in the social section of »Domagoj« Božena Kralj during her university days worked on literacy of illiterate persons within »ABC club« at the University. With such a social life, which was followed with many rumors within conservative bourgeois environment, Božena Kralj also won many battles in the academic field. She was supported by her family and friends, and managed to graduate at Faculty of philosophy in Zagreb. Soon after she also defended doctoral dissertation and became doctor of philosophy. During her studies she received bursary from Foundation of Julije Bubanović of Yugoslavian Academy of Arts and Sciences, and was indicated as the best candidate for specialization in Slavic studies at University in Moscow in 1912/1913. Although, in contemporary Russia girls were not allowed to study at University, and their higher education was organized on level of High courses for girls, Božena Kralj was permitted to study at Moscow Imperial University as a part-time student.

KEY WORDS: Božena Kralj, Deželić family, 20th century, Croatian Catholic Academic Association »Domagoj«, higher education, gender history.